

**La historiografia
contemporània de
Mallorca i la
normalització de
la pràctica
historiogràfica.
La primera fase:
1968 - 1978**

Miquel A. Marín
Gelabert

Mayurqa
(2002), 28:
11-35

LA HISTORIOGRAFIA CONTEMPORÀNIA DE MALLORCA I LA NORMALITZACIÓ DE LA PRÀCTICA HISTORIOGRÀFICA. LA PRIMERA FASE: 1968 - 1978

Miquel A. Marín Gelabert

RESUMEN: La historiografía contemporaneísta en Mallorca ha observado un proceso de normalización paulatina de sus prácticas profesionales desde la institución de la sección palmesana de la Universidad de Barcelona en 1967. Este proceso ha mostrado tres fases fundamentales: entre 1967 y 1978, en un momento en que se normalizan las prácticas medievalistas y arqueológicas, el contemporaneísmo es relegado a un segundo término. En segundo lugar, entre la fundación de la Universitat de les Illes Balears y los primeros años noventa, observa un rápido proceso de actualización que le llevará a convertirse en la disciplina académica investigadora predominante. Finalmente, en los últimos años la disciplina padece una recesión. Este trabajo presenta los resultados de la investigación sobre la primera de las fases. En posteriores publicaciones analizaremos las dos restantes coyunturas.

Palabras clave: Historiografía Contemporaneísta, Universidad de las Islas Baleares

ABSTRACT: Since 1967 the practice of professional contemporary history in Majorca has performed a process of normalization in which play we identify three chronological trends. In a first moment, the first decade of the new institution, contemporary history is thrown to the backyard of professional practice. Lately, approximately the first fifteen years of the University of Balearic Islands, this practice becomes dominant as academic discipline and scholarly research. Finally, in the latest years, contemporary historiography has felt into decay. This work states the nature and circumstances of development of the aforementioned first moment as the starting point of the new contemporary historiography in Majorca. Next articles will deal with the second and third phases.

Key words: Contemporary Historiography, University of Balearic Islands

La primavera de 1973 un jove lletraferit, cap del Departament d'Activitats Culturals de l'Ajuntament de Palma i avui catedràtic de la Universitat de les Illes Balears, publicava un recull de textos amb el títol *La Universidad Balear. Entre la realidad y el mito*, on, junt amb un aplec dels articles publicats a *Diario de Mallorca* entre agost de 1972 i març de 1973, apareixia una conferència dictada a la sala d'actes de la Congregació Mariana de Palma el mes de gener del mateix any sobre «La Universidad Balear: desencanto y esperanzas».¹

A la introducció d'aquest volum recopilatori, l'autor es feia ressò llunyà del debat que des de finals de la dècada dels anys cinquanta connectava la qüestió universitària amb

¹ Vid. Román Piña Homs: *La Universidad Balear. Entre la realidad y el mito*, Palma, Edicions Cort, 1973.

les teories de desenvolupament del capital humà² i com a conclusió general proposava una sort d'adequació social dels estudis universitaris de forma que

«gran parte de quienes esperen graduarse puedan después servir a la provincia desde la profesión que escogieron. De lo contrario las consecuencias pueden resultar catastróficas. Y es que en aras de la democratización de la enseñanza hemos llegado a extremos grotescos, de los que gran parte de los responsables se han lamentado [...]

Para los que conciben la Enseñanza Superior como algo con valor en sí mismo, enriquecedor de la persona, sea cual sea su forma de ganarse la vida, la situación del mercado laboral no debe influir en la Universidad. Pero si en principio esta postura es atractiva y lógica, luego observamos en el terreno de la realidad que, si no se corta a tiempo la plétora de graduados, pronto se creará un verdadero ejército de parados intelectuales, frustrados y maduros para cualquier aventura antisocial...»³

Aquesta perspectiva «provinciana» i conservadora de l'activitat universitària presenta una imatge prou acurada d'un desconcert social i ideològic molt habitual en les perifèries més allunyades dels districtes universitaris majors, que ara anaven esmicolant-se en un procés que duraria fins ben entrats els anys vuitanta, i que topava de soca-rel amb una realitat social que durant la dècada anterior havia anat guanyant pam a pam terreny a les concepcions universitàries pròpies del primer franquisme i de les posteriors reformes tecnocràtiques.⁴

² Des de la perspectiva de la història de la historiografia el concepte de capital humà ha estat utilitzat per designar el conjunt d'agents que operen entorn a un procés, sigui aquest institucional o comunitari. Com així s'haurà d'entendre, aquesta aproximació respon a articulacions conceptuais hereves de les nocions dels capitals social, cultural i simbòlic de Pierre Bourdieu. A tomb de la institució universitària, emperò, el concepte de capital humà va ser recollit de la tradició que des dels estudis econòmics, i en un context —els anys cinquanta i seixanta— de crisi general de l'adequació de la institució al creixement social i econòmic a Occident, va relacionar Universitat i formació de *capital humà* a partir de l'obra original del professor nord-americà Theodore W. Schultz. Vid. la formació original del concepte de capital humà a T. W. Schultz: «Investment in human capital», *American Economic Review*, 51, 1961, pàg. 1-17 o «Capital formation by education», *Journal of Political Economy*, 68, 1960, pàg. 571-583. La recepció crítica del concepte a H. G. Schaffer: «Investment in human capital: comment», *American Economic Review*, 52, 1961, pàg. 1026-1035. Una síntesi del seu pensament a *Invirtiendo en gente*, Barcelona, Ariel, 1985. I finalment, vid. la inflexió teòrica produïda amb l'aportació de Mark Blaug a *Economía de la educación*, Madrid, Tecnos, 1972; i *Educación y empleo*, Madrid, Instituto de Estudios Económicos, 1981. Alguns exemples de la recepció oficial d'aquestes idees poden ser rastrejats a través de la revista *Arbor* del Consejo Superior de Investigaciones Científicas. En particular, vid. José Maria Otero Navascués: «Panorama y problemática de la investigación en España», *Arbor*, xxxix, 145, 1958, pàg. 23-35; Román Perpiñá: «Adecuación de la educación a la realidad social», *Arbor*, xlviii, 181, 1961, pàg. 5-22 i Octavio Díaz Pinés: «La investigación y el plan de desarrollo», *Arbor*, lxi, 235-236, 1965.

³ Vid. Román Piña Homs: *La Universidad Balear...*, op. cit., pàg. 18-20.

⁴ Algunes anàlisis coetànies sobre el problema universitari a Antonio Fontán: *Los católicos en la universidad española*; Rialp, Madrid, 1961, J. L. López Aranguren: *El futuro de la Universidad*, Madrid, Taurus, 1963, José Orlandis: *La crisis de la Universidad en España*, Madrid, RIALP, 1966, Pedro Laín: *El problema de la Universidad*, Madrid, EDICUSA, 1968, Jesús Burillo (comp.): *La Universidad actual en crisis (Antología de textos, desde 1939)*, Madrid, Magisterio Español, 1968, pàg. 185-189, i Carlos París: *La Universidad española actual: posibilidades y frustraciones*, Madrid, Cuadernos para el Diálogo, 1974.

Les més acurades visions generals de la història de la universitat franquista a Salvador Giner de San Julián: «Libertad y poder político en la Universidad española: el movimiento democrático bajo el franquismo», dins Paul Preston (comp.): *España en crisis. Evolución y decadencia del régimen de Franco*, México, Fondo de Cultura Económica, 1978, pàg. 303-357; Jordi Gracia: *Crónica de una deserción. Ideología y literatura en la prensa*

Tant les gestions politicoadministratives com el debat entorn a quina havia de ser la funció general (política, social i cultural) de la Universitat va involucrar totes les forces socials de la Mallorca tardofranquista.⁵ Des que el 1967 la Universitat de Barcelona —a la qual amb posterioritat va unir-se la Universitat Autònoma de Barcelona— va obrir una secció de la seva Facultat de Filosofia i Lletres a Palma, s'havia obert el camí cap a una Universitat pròpia no subordinada.

Els estudis històrics es trobaven arreu de l'Estat en un moment d'efervescència embrionària d'allò que seria la gran renovació dels anys vuitanta. A Mallorca, havien entrat dels primers en la nova secció universitària i a l'altura de 1973 ja havien començat a produir les primeres promocions de llicenciats. Fins en aquells instants, no cal dir-ho, els historiadors mallorquins es formaven a la Península, majoritàriament a les Universitats de Barcelona i València, però també n'hi hagué que cercaren recer en Universitats com la de Madrid o la de Navarra. És a dir, difícilment podem dur a terme una anàlisi acurada del contemporanisme historiogràfic mallorquí de les darreres dècades de la Dictadura del general Franco sense conèixer fil per randa la dinàmica universitària i historiogràfica estatal, i sense tenir ben en compte les circumstàncies que articulaven l'existència d'àmbits geogràfics d'ordenació disciplinària, les jerarquies institucionals i personals, el procés de creació d'escoles disciplinàries, i la funció en aquest joc dels circuits de formació i de publicació en les diverses especialitats històriques.

Des d'aquesta perspectiva, el que pretenem és oferir una primera aproximació a l'estat de la recerca i de la pràctica professional del contemporanisme i al paper que va representar en el desenvolupament de la normalització dels estudis històrics a l'illa en els anys immediatament anteriors a la creació de la Universitat de les Illes Balears com a primera passa cap a l'anàlisi de la construcció històrica de la Mallorca Contemporània fins als nostres dies.

La història contemporània va representar un paper essencial en la configuració dels nous processos de normalització historiogràfica arreu de l'Estat en el franquisme tardà i la transició democràtica. Des dels darrers anys seixanta fins als anys vuitanta presenta, a més, quatre àmbits interrelacionats d'un desenvolupament incontestable.

Des d'un enfocament acadèmic i institucional, el creixement del professorat i de les matèries universitàries pròpies de la contemporaneïtat històrica es produeix de forma exponencial. Si cap a 1974 els catedràtics d'Història Contemporània a Espanya són només cinc, el 1986 ja són trenta-cinc.⁶ Des d'una perspectiva epistemològica i discursiva, la recepció de dos corrents generals de la historiografia europea, els *Annales* francesos i el marxisme britànic, des de la segona meitat dels seixanta va introduir un salt qualitatiu en el pensament històric i en la recerca contemporània, que es deixa veure en les estadístiques

universitaria del franquismo (1940-1960). Antología, Barcelona, PPU, 1994; M.A. Horowitz: «The University System in Spain: Analysis of Structure», *Higher Education*, III, 3, 1974 o *La Universidad. Cuadernos para el Diálogo. Número extraordinario*, V, Madrid, 1967; i en particular a Juan José Carreras Ares & Miguel Ángel Ruiz Carnicer (eds.): *La universidad española bajo el régimen de Franco (1939-1975)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1991 on es recullen un bon grapat de recerques valuoses. De recent publicació, mereix també una menció la síntesi de Marc Baldó Lacomba: «Las universidades durante la República y el Régimen de Franco», dins Joan J. Busqueta & Juan Pemán (coords.): *Las universidades de la Corona d'Aragó, ahir i avui*, Barcelona, Pòrtic, 2002, pàg. 399-535.

⁵ Una crònica local del procés a l'opuscle que recull el discurs inaugural del curs 2000-2001 de la Universitat de les Illes Balears llegit per Miquel Duran Pastor: *Entre el desconhort i el desencís: el llarg camí de recobriment de la universitat furtada*, Universitat de les Illes Balears, 2000, 34 pàg.

⁶ Vid. l'anàlisi detallada d'aquestes dades a Miquel A. Marín Gelabert: «Ayer. Luces y sombras del contemporaneísmo español de la última década», *Ayer*, 41, 2001, pàg. 213-255, en particular, pàg. 232 i següents.

generals de productivitat i recerca professional, en la configuració i expansió regional de nous objectes històrics i noves tècniques d'anàlisi, i en una reactivació important de la publicació històrica general. En tercer lloc, des d'un enfocament ideològic i polític, l'ebullició del moment històric i la dissolució de les antigues relacions mestre-deixeble, propiciada per la crisi general de les institucions d'alta cultura, permeten una ampliació de l'espectre ideològic del treball històric com no havia succeït en quatre dècades. I, finalment, des d'una perspectiva socioprofessional, es dona una important consolidació dels elements que la sociologia de la ciència admet com els caracteritzadors dels processos de professionalització de les disciplines, és a dir, l'augment de recursos humans i materials (nous centres universitaris, major volum de professorat i més recursos econòmics per al seu desenvolupament), l'existència de llocs d'optimització d'aquests recursos (seminaris, biblioteques especialitzades), l'existència de canals de gestió comunicativa (reunions, congressos, publicacions periòdiques) i l'establiment dinàmic de criteris de científicitat (recepció de debats teòrics, metodològics i interpretatius). Tot plegat entronca amb el que alguns autors han analitzat en termes de creació de noves identitats històriques en el marc polític de l'Espanya de les Autonomies.⁷

Els processos de normalització científica són processos socials que determinen la inserció de les comunitats professionals en els sistemes d'intercanvi i, amb això, també en les possibilitats i les formes d'accés a les tendències teòriques i metodològiques disciplinàries. Els politòlegs ho han estudiat abans que els historiadors de la historiografia.⁸ No resulta gaire agosarat afirmar que la recerca històrica professional a la Mallorca actual se centra essencialment en la contemporaneïtat. Cap període històric presenta una nòmina d'investigadors tan àmplia i renovada. Els grups de recerca *institucionalitzats* a la Universitat desbrossen els racons més recòndits del passat econòmic, social, polític i cultural dels darrers dos segles. I una mirada estadística a les tesis doctorals en Història dels darrers deu anys no permet cap dubte. Però aquesta situació actual, la qual podríem considerar resultat efectiu del característic procés de normalització de la pràctica historiogràfica a Mallorca, l'inici del qual estudiem aquí, no és ni gens ni mica semblant a la situació inicial. Ha estat fruit de la confluència de circumstàncies institucionals, tensions acadèmiques, decisions personals a l'hora de programar la pròpia carrera acadèmica, i sobretot, de la situació que la historiografia mallorquina ha anat assolint dins les jerarquies professionals i dels circuits d'especialitat, el que ha determinat, en darrer terme, el mode i la intensitat de la recepció de determinades pràctiques historiogràfiques, i el seu paper en la dinàmica d'intercanvi.

A Mallorca, tot i així, el contemporanisme historiogràfic, com també passa en societats semblants arreu de l'Estat, presenta característiques contradictòries. El desconcert ideològic i social viscut en les darreries del franquisme no va ajudar precisament al desenvolupament d'una recerca històrica, poc protegida per una institució universitària

⁷ Vid. Manuel Suárez Cortina: «La “pequeña España”. Particularismo centrípeto e historiografía contemporánea desde la transición democrática» dins José Luis de la Granja; Alberto Reig Tapia & Ricardo Miralles (eds.): *Tuñón de Lara y la Historiografía española*, Madrid, Siglo XXI, 1999, pàg. 317-331 i Aurora Riviere: «Envejecimiento del presente y dramatización del pasado: una aproximación a las síntesis históricas de las Comunidades Autónomas Españolas», dins Juan S. Pérez Garzón [et al.]: *La gestión de la memoria. La historia de España al servicio del poder*, Barcelona, Crítica, 2000, pàg. 161-219.

⁸ Vid. Miguel Jerez Mir: *Ciencia Política, un balance de fin de siglo*, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1999 i Miquel A. Marín Gelabert: «El fracaso de la normalización interior de la historiografía española en los años cincuenta», dins *Los Usos públicos de la Historia. VI Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea*, Zaragoza 19-21 de septiembre de 2002, vol. II, Saragossa, 2002, pàg. 425-449.

embrionària i envoltada per una realitat política i social a mitjan camí entre el càlcul oportunista de circumstàncies i el pes de quatre dècades d'institucions ocupades per les armes. Durant bona part dels anys seixanta i setanta el pes de la història contemporània en la publicació general mallorquina va ser molt lleu, i l'escassa recerca professional va permetre la perdurabilitat de models interpretatius extradisciplinaris.

Sembla evident que la secció universitària significa un punt d'inflexió. Ara bé, l'anàlisi de la seva incidència ha de tenir en compte un procés general més ampli que afectà bona part de la geografia universitària estatal. Les perifèries institucionals, i en aquest cas no podem sinó afirmar que Mallorca és un dels més clars exemples de la dinàmica cultural en les perifèries d'una geografia universitària marcada pels dotze districtes històrics, observaren entre els anys seixanta i vuitanta un procés de dissolució. L'esmicolament dels districtes amb l'aparició d'un bon nombre d'Universitats⁹ va produir una reordenació de les jerarquies institucionals que va afectar en gran mesura les disciplines científiques. En el cas dels estudis històrics aquesta dissolució va tenir efectes prou clars en la reconstrucció dels passats regionals. Tenim un bon grapat d'estudis que ho demostren.¹⁰

La història de la historiografia mallorquina és pràcticament inexistent. Només alguns textos commemoratius i comentaris d'oportunitat s'afegeixen a la tesi doctoral de Montserrat Puyol i a la biografia de Gabriel Llabrés publicada per Ignacio Peiró, únics treballs fins ara capaços de superar des de la recerca l'àmbit del localisme autocomplaent.¹¹

1. HISTÒRIA DE LA HISTORIOGRAFIA I NORMALITZACIÓ DE LES PRÀCTIQUES

La història de la historiografia entén com a *normalització* historiogràfica el procés mitjançant el qual una comunitat professional observa el desenvolupament progressiu de les condicions necessàries per a l'estructuració de les seves formes de sociabilitat, intercanvi i reproducció.¹²

⁹ Si en tot el segle XX s'havien mantingut les dotze universitats històriques, entre 1966 i 1975 el nombre de centres independents havia crescut i ja eren vint les Universitats estatals, a les quals hauríem d'afegir vuit seccions universitàries situades en les perifèries dels districtes.

¹⁰ Alguns exemples en els treballs de Pedro Ruiz Torres: «Consideraciones críticas sobre la nueva historiografía valenciana de los años 60 y 70» dins Joan Azagra, E. Mateu & J. Vidal (eds.): *De la sociedad tradicional a la economía moderna. Estudios de historia valenciana contemporánea*, Alicante, Instituto de Cultura «Juan Gil-Albert». Diputación Provincial de Alicante, 1996, pàg. 15-33; Manuel Suárez Cortina: «Región, regionalismo e historia. La invención de la tradición en la Cantabria Contemporánea», *Historia Contemporánea*, 11, 1994, pàg. 215-241; Jorge Uría: «Sobre Historia e Historiografía en la Edad Contemporánea asturiana», *Bulletin d'Histoire Contemporaine de l'Espagne*, 20, 1994, pàg. 267-306; Julio Valdeón: «La elaboración del discurso histórico en Castilla», dins José Ángel García de Cortázar (comp.): *La memoria histórica en Cantabria*, Santander, Asamblea Regional - Universidad de Cantabria, 1996, pàg. 219-226; o Soledad Suárez Beltrán: «La elaboración del discurso histórico en Asturias», dins J. A. García de Cortázar (comp.): *La memoria histórica en Cantabria, op. cit.*, pàg. 195-204.

¹¹ Vid. Ignacio Peiró Martín: *El mundo erudito de Gabriel Llabrés i Quintana*, Palma, Ajuntament de Palma, 1992; i Montserrat Puyol Rodríguez: *La ciencia histórica en Baleares en el siglo XIX*, tesi doctoral inèdita, Universitat de les Illes Balears, 1992. Encara que malauradament llunyans dels mètodes de la història de la historiografia, en els darrers deu anys només cal esmentar els treballs de Pere Fullana, Isabel Peñarrubia i Antoni Quintana: *Els historiadors i l'esdevenir polític d'un segle a Mallorca*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996 i la compilació de textos entorn a *Josep Maria Quadrado i el seu temps*, Palma, Miquel Font editor, 1997.

¹² Vid. un exemple d'aquests tipus de recerca a Miquel A. Marín Gelabert: «El fracaso de la normalización interior de la historiografía española en los años cincuenta», dins *Los Usos públicos de la Historia...*, art. cit.. Una definició més desenvolupada a la pàg. 425.

Analitzar, en conseqüència, el paper representat pels estudis històrics de la contemporaneïtat en el procés de normalització de la historiografia mallorquina, derivat dels canvis estructurals provocats per la irrupció de noves formes institucionals, pressuposa, en primer terme, un esforç teòric.

Hem d'entendre, a més, la situació general del context en què es desenvolupa el procés, el passat de la mateixa disciplina i la situació de l'illa en la geografia acadèmica del moment precedent. Encara que a l'hora de construir l'objecte d'anàlisi l'anomenem «historiografia mallorquina», hem de ser conscients que, per una banda, ho fem amb referència a poc més que a una localització geogràfica; i per altra banda, com resulta més que evident, els processos que afecten l'esdeveniment de les pràctiques professionals de la Història a la Mallorca contemporània són determinats per realitats supralocals. L'establiment dels arxius històrics i l'aparició i el desplegament cultural de la figura de l'arxiver professional al segle XIX són una realitat supralocal, com també ho és la sociabilitat intel·lectual en el model cultural canovista, que dona lloc a l'aparició de la Societat Arqueològica Lul·liana, l'aïllament de les institucions locals no tutelades pel Patronato José María Quadrado del Consejo Superior de Investigaciones Científicas en als anys cinquanta, o la creació d'universitats menudes en les perifèries dels districtes universitaris més poblats entre els darrers anys seixanta i els primers anys vuitanta del segle passat.

La professionalització és el procés que més clarament representa la necessitat d'enfocaments estatals d'anàlisi. Olivier Dumoulin va definir així aquest objecte:

«La professionnalisation est une activité devient d'apanage d'un groupe après acquisition d'une formation spécifique. Celle-ci comporte un enseignement théorique fondé sur des paradigmes communs à l'ensemble du groupe. A la reconnaissance de ces paradigmes s'ajoutent une méthodologie et une déontologie communes. Le contrôle de la formation, de la reconnaissance des pratiques et de références identiques deviennent possibles grâce à une «police discursive» exercé par de revues professionnelles et des associations renforçant l'homogénéité de la profession au-delà de la période de formation...».¹³

És absurd parlar, doncs, de professionalització dels estudis històrics a Mallorca, com també ho seria d'altres disciplines científiques. La subordinació política, administrativa, cultural, intel·lectual i formativa en la qual s'han desenvolupat les pràctiques socials de la ciència observades a Mallorca fa que això sigui impossible. No cal confondre, doncs, la *normalització* amb els processos de professionalització, encara que comparteixen certes característiques.

A Espanya, als darrers dos segles, el procés general de professionalització de la Història com a disciplina científica ha mostrat quatre fases ben diferenciades.

¹³ Vid. Olivier Dumoulin: «La professionnalisation de l'Histoire en France (1919-1939)» a *Historiens et sociologues aujourd'hui*, París, Eds. CNRS, 1986, pàg. 49-59, citació de les pàgines 49-50. Posteriorment, Peiró i Pasamar adaptaren la definició en els seus estudis d'aquesta manera: «La profesionalización historiográfica es una categoría socioprofesional que designa el proceso por el cual la «escritura de la historia» o «historiografía» se ha convertido en la definición de un grupo. Esto comporta, por una parte, una enseñanza teórica fundamentada en unas categorías generales a todo el grupo; por otra, una metodología y una deontología comunes que permiten reconocer esas categorías; y finalmente un «discurso común» que, ejercido por las revistas profesionales y las asociaciones, refuerza la homogeneidad de la profesión», vid. Gonzalo Pasamar e Ignacio Peiró: «La "vía española", hacia la profesionalización historiográfica», *Stvdivm*, 3, 1991, pàg. 135-162, citació de la pàgina 162.

Els dos darrers terços del segle XIX representen la prehistòria de la professionalització, o bé, com van marcar Ignacio Peiró i Gonzalo Pasamar, la *via* cap a la professionalització. En aquesta primera fase apareix la matèria acadèmica, les primeres formes de sociabilitat comunitària, i apareix sobretot, la *Escuela Superior de Diplomática*¹⁴ com a centre de formació per excel·lència, el *Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos*, com a autèntic nucli de cohesió de les formes i les pràctiques professionals i de desplegament de la carrera, i finalment, la *Real Academia de la Historia* —després de les successives reordenacions des dels anys trenta—, com a instància honorífica i d'interacció política.¹⁵

No és sinó dins aquesta primera etapa de la professionalització historiogràfica que hom pot entendre les concepcions teòriques, els plantejaments metodològics, els objectius polítics i els debats ocasionats entorn a l'obra d'historiadors mallorquins, des de l'escriptor Joaquim Mª Bover al periodista Miquel dels Sants Oliver, passant pel professor Josep Lluís Pons i Gallarza o per l'arxiver Josep Maria Quadrado. És a dir, no és possible entendre els orígens de la historiografia professional a Mallorca sense abastar a les emulacions comunitàries difoses a través d'una important xarxa de relacions personals en la qual es basaven finalment l'estructura jeràrquica de la professió, les formes d'adquisició de mèrits i els usos públics de la història. És a les acaballes d'aquest període quan sorgeix la *Sociedad Arqueológica Luliana* i el seu *Boletín* (1885-).

Aproximadament des de les reformes de l'Alta Cultura de 1900, impulsades per García Alix i Romanones,¹⁶ i fins a la ruptura violenta de la revolta feixista de l'estiu de 1936, l'historiador espanyol accedeix als avenços de la historiografia occidental. La idea de mètode¹⁷ comença a autoidentificar la figura de l'historiador professional enfront de l'erudició d'arrels vuitcentistes. El professorat d'Institut i l'erudit local passen a la perifèria de la professió,¹⁸ i el catedràtic d'Universitat n'ocupa el centre.¹⁹ Les expectatives professionals comencen a basar-se en l'obtenció de la Càtedra i el Cos d'Arxivers no serà sinó una opció secundària amb l'objectiu d'obtenir un sou estable.

¹⁴ Vid. Ignacio Peiró Martín & Gonzalo Pasamar Alzuria: *La Escuela Superior de Diplomática (Los archiveros en la historiografía española contemporánea)*, Madrid, ANABAD, 1996.

¹⁵ Vid. Ignacio Peiró Martín: *Los Guardianes de la Historia. La historiografía académica de la restauración*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1995 i «Los historiadores oficiales de la Restauración», a *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 193, 1996, pàg. 13-72. Del mateix autor, vid. una recerca sobre el paper polític de la història en la construcció de l'Estat al segle XIX a «Valores patrióticos y conocimiento científico: la construcción histórica de España», a Carlos Forcadell (ed.): *Nacionalismo e Historia*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1998, pàg. 29-51. Una història general de la *Academia* a Antonio Rumeu de Armas [et al.]: *La Real Academia de la Historia*, Madrid, RAH, 2001.

¹⁶ El 1900 desapareix la *Escuela Superior de Diplomática* i es reformen els estudis universitaris. El professorat de la *Escuela*, almenys en els seus esglaons superiors, passaria automàticament a la Universitat.

¹⁷ Vid. Gonzalo Pasamar: «La invención del método histórico y la escuela metódica del siglo XIX», *Historia Contemporánea*, 11, 1994, 183-213.

¹⁸ Vid. una recerca modelica a Ignacio Peiró Martín: «El mundo es mi provincia: la mirada local en las historias municipales del Bajo Aragón del siglo XX», dins Pedro Rújula (ed.): *Entre el orden de los propietarios y los sueños de rebeldía. El Bajo Aragón y el Maestrazgo en el siglo XIX*, GEMA, Saragossa, 1997, pàg. 165-184.

¹⁹ Dos estudis des de perspectives diferents a P. L. Moreno & A. Viñao: «El Cuerpo de Catedráticos de Universidad como grupo profesional. Análisis sociológico (1907-1958)», dins AA.VV.: *Higher Education and Society. Historical Perspectives*, Salamanca, Universidad de Salamanca - Departamento de Historia de la Educación, vol. I, 1985, pàg. 492-504; i Ignacio Peiró Martín: «Aspectos de la historiografía universitaria española en la primera mitad del siglo XX», dins Esteban Sarasa Sánchez & Eliseo Martín Serrano (coords.): *Historiadores de la España Medieval y Moderna. Revista de Historia Jerónimo Zurita*, 73, 1998 (2000), pàg. 7-28.

Els historiadors espanyols no tan sols s'insereixen definitivament en els ambients formatius (a través de les estades de formació propiciades per la Junta para la Ampliación de Estudios),²⁰ de la recerca i de la sociabilitat de la professió a Europa,²¹ sinó que també s'estableixen a grans trets les normes (implícites i explícites) que ordenarien la pràctica professional interna: les formes d'accés a la docència universitària, la regulació i la utilitat de la tesi doctoral en la carrera acadèmica, la relació mestre-deixeble, la jerarquia dels objectes històrics i la seva dialèctica de territorialització.

L'historiador més representatiu d'aquest període, en particular de l'ambient de les primeres dècades, és sense cap dubte Gabriel Llabrés i Quintana, tant per la seva feina en el *Boletín* de la SAL, com per la seva significació en el CFABA i les seves relacions professionals.

Així i tot, en un moment de desenvolupament de la disciplina històrica universitària, la situació de Mallorca en el districte universitari de Barcelona va anar fent retrocedir les pràctiques. La historiografia practicada a Mallorca va dependre cada vegada més de la Societat Arqueològica Lul·liana i d'una forma d'erudició local ancorada al segle que la va veure néixer.

La tercera de les fases de professionalització historiogràfica comença amb la reconstrucció de les institucions d'alta cultura propiciada pel Nou Estat sorgit de la victòria final dels insurrectes la primavera de 1939. Les càtedres universitàries creixen de forma ininterrompuda des de 1944, el Consejo Superior de Investigaciones Científicas regula la recerca professional de la Història (no sense liquidar l'obra del Centro de Estudios Históricos de la JAE),²² i a partir de 1948, entra a quatre grapes també en la pràctica de la història local.²³

Una vegada depurada la professió en les seves diverses categories²⁴ i arribat al cim un nou tipus d'historiador universitari (jove, inexpert i afecte al nou règim) entre 1943 i 1955 són modificats tots els estudis universitaris (hi ha plans d'estudis modificats fins a tres vegades), es redueix la possibilitat de llegir tesis doctorals a la Universitat Central i s'estableixen noves formes explícites de censura editorial que marquen els treballs acadèmics, sobretot pel que fa a la pràctica del contemporanisme, que es contreu fins a gairebé desaparèixer.

Els anys cinquanta seran els anys del creixement i de la crisi final de les institucions d'alta cultura del primer franquisme. El nombre d'alumnes d'Història és cada vegada major, pràcticament totes les províncies han creat i/o catalogat exhaustivament els seus arxius oficials entre 1947 i 1962, i les majors possibilitats fan multiplicar les visites

²⁰ Vid. algunes referències dins José Manuel Sánchez Ron (coord.): *1907-1987, la Junta para la Ampliación de Estudios e Investigaciones 80 años después*, Madrid, CSIC, 1988 i un exemple d'aquest tipus de formació a Ramón Carande: «Recuerdos de la Alemania guillermina», *Cuadernos Hispanoamericanos. Homenaje a Ramón Carande*, 465, 1989, pàg. 7-23.

²¹ Vid. Juan José Carreras Ares: «El entorno ecuménico de la historiografía», dins Carlos Forcadell e Ignacio Peiró (coords.): *Lecturas de la Historia. Nueve reflexiones sobre Historia de la Historiografía*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2001, pàg. 11-22.

²² Vid. Teresa Rodríguez de Lecea: «La enseñanza de la Historia en el Centro de Estudios Históricos: Hinojosa y Altamira», dins José Manuel Sánchez Ron (coord.): *1907-1987, la Junta para la Ampliación de Estudios e Investigaciones 80 años después, op. cit.*, vol. II, pàg. 519-534 i Prudencia García Isasti: «El Centro de Estudios Históricos durante la Guerra civil española (1936-1939)», *Hispania*, LVI/3, 194, 1996, pàg. 1071-1096.

²³ Vid. Miquel A. Marín Gelabert: «Estado, historiografía e institucionalización local: una primera aproximación al Patronato Cuadrado», *Mayurqa*, 24, 1997-1998, pàg. 133-154; i «"Por los infinitos rincones de la patria..."». La articulación de la historiografía local en los años cincuenta y sesenta», dins Pedro Rújula & Ignacio Peiró: *La Historia Local en la España Contemporánea*, Barcelona, L'Avenç-Universidad de Zaragoza, 1999, pàg. 341-378.

²⁴ Vid. el procés de depuració del gremi d'historiadors en el treball de Gonzalo Pasamar: «La formación de la historiografía profesional en los inicios del franquismo (Academicismo y legitimación)», *Perspectiva Contemporánea*, 1, 1988, pàg. 135-149 i en el resum de la seva tesi doctoral: *Historiografía e ideología en la postguerra española: la ruptura de la tradición liberal*, Saragossa, Prensas Universitarias de Zaragoza, 1991.

investigadores dels nous llicenciats. Cap a la segona meitat dels cinquanta i la primera meitat dels seixanta, l'historiador espanyol inicia de nou amb certa fluïdesa les estades formatives a l'estranger.²⁵

Cap a finals de la dècada, emperò, s'obre un període de crisi, que acabarà amb la reforma de la Universitat i del Consell Superior el 1965. La complexitat social i política del moment fa trontollar els centres universitaris, i com a ones dins un barral d'aigua, a les perifèries dels districtes universitaris arriben només els efectes de les distorsions, els ressons i les espurnes.

La historiografia mallorquina dels cinquanta, mentrestant, havia caigut fora de la protecció material que hauria suposat pertànyer al Patronato José María Quadrado del CSIC.²⁶ La Societat Arqueològica Lul·liana es va mantenir amb no pocs esforços personals i el seu *Bolletí* és la publicació històrica mallorquina més representativa del moment. L'Arxiu del Regne de Mallorca, dirigit per Joan Pons i Marquès, era l'única instància de la recerca institucionalitzada. Només dos àmbits de la recerca en la història de Mallorca podien suposar alguna possibilitat de superar l'àmbit del localisme historiogràfic: l'arqueologia i la prehistòria, sobretot després que la Fundació Bryant iniciàs els seus treballs a Pollentia i que aparegués el Museu de Mallorca, dirigit per Guillem Rosselló Bordoy; i el medievalisme, amb el suport de Pons i Marquès, del jove professor de batxillerat Álvaro Santamaría, i de les possibilitats que representaven els Congressos d'Història de la Corona d'Aragó, que es reprendrien a principis dels cinquanta.

En aquest context sorgeix la iniciativa de la Universitat de Barcelona i comença l'activitat institucional i docent a l'illa.²⁷

Finalment, la quarta fase de professionalització serà aquella que des d'aproximadament els darrers anys setanta i fins a la meitat de la proppassada dècada, desenvolupa definitivament totes les variables teoritzades per Olivier Dumoulin. En essència, i si atenem particularment l'àmbit de la contemporaneïtat historiogràfica, les característiques essencials serien el creixement del professorat universitari, el desenvolupament d'una xarxa densa de revistes disciplinàries arreu de l'Estat, la irrupció acadèmica de sectors de la recerca amb un pes creixent (història econòmica, social, etc.), i una onada associativa que des de finals dels vuitanta va consolidar les diferents subdisciplines contemporanistes.²⁸

En conseqüència, hem d'entendre que mentre el procés de professionalització de la disciplina es produeix en un àmbit d'actuació supralocal, en canvi, la *normalització* com a

²⁵ Aquest desenvolupament a Miquel A. Marín Gelabert: «Historiadores locales e historiadores universitarios. La historiografía española en su contexto internacional, 1948-1965», dins Carlos Forcadell e Ignacio Peiró (coords.): *Lecturas de la Historia. Nueve reflexiones sobre Historia de la Historiografía*, op. cit., pàg. 97-149.

²⁶ Si bé a Mallorca va existir la Maioricensis Schola Lullistica adscrita al Patronato Raimundo Lulio d'estudis teològics i filosòfics, implicada en un projecte de fundació universitària antecedent a principis dels cinquanta, la seva importància en el desenvolupament dels estudis històrics és nul·la. La Societat Arqueològica Lul·liana acabaria dins l'òrbita del Patronato Quadrado a finals dels seixanta, tot i que en un context institucional ben diferent al determinat pel projecte estatal de 1948. Des de finals dels anys seixanta el Quadrado és pràcticament un patronat fantasma, i sense activitats, a partir dels primers anys setanta. Finalment, després que la nova reforma de 1977 dictàs la desaparició definitiva del Quadrado, la SAL va adscriure's a la Confederación Española de Centros de Estudios Locales, creada també en el si del Consell.

²⁷ Vid. les iniciatives anteriors en el discurs de Miquel Duran Pastor: *Entre el desconhort i el desencís...*, op. cit., pàg. 17-19.

²⁸ L'anàlisi d'aquest darrer procés a Miquel A. Marín Gelabert: «Ayer. Luces y sombras del contemporaneísmo español de la última década», art. cit., en particular pàgines 224-239.

objecte d'anàlisi historiogràfica pot ser enfocada en tots els àmbits acadèmics definits per característiques homogènies. I a més, en cada una de les fases de la professionalització estatal s'observen no tan sols una normalització subsegüent de l'alta cultura històrica —de la comunitat historiogràfica—, sinó també diferents accessos efectius al procés general determinats per les possibilitats econòmiques, pel capital humà i, en darrer terme, pel marc institucional de les diferents microcomunitats observables en la dissecció de la comunitat historiogràfica estatal. D'aquí que la irrupció d'una institució universitària a Mallorca a finals dels anys seixanta determini de bell nou un procés de normalització socioacadèmic que marcarà l'evolució de les disciplines, les formes de recepció teoricometodològiques i el que Anthony Giddens anomena ancoratges, desancoratges i reancoratges dins la comunitat professional estatal. En aquesta direcció, Giddens afirma:

«Ante todo deseo completar la noción de *desanclaje* con la de *reanclaje*. Con esto quiero decir la reapropiación o disposición de las relaciones sociales desvinculadas, para relacionarlas con (aunque sólo sea parcial y transitoriamente) las condiciones locales de tiempo y lugar. Deseo también distinguir entre lo que llamaré "*compromisos de presencia*" y "*compromisos anónimos*". Los primeros se refieren a las relaciones de fiabilidad sostenidas por, o expresadas en, las conexiones establecidas dentro de circunstancias de presencia mutua. Los segundos conciernen al desarrollo de la fe en las *señales simbólicas* o los sistemas expertos a los que denominaré conjuntamente "*Sistemas abstractos*". En términos generales, la tesis que deseo elaborar aquí es que todos los mecanismos de desanclaje interactúan en contextos en que la acción ha sido reanclada, lo que a su vez puede servir, bien para sustentarlos, o, en caso contrario, para minarlos; y que los compromisos anónimos están similar y ambiguamente entrelazados con esos otros que requieren la presencia...»²⁹

Els processos d'ancoratge comunitari afecten els canvis estructurals de les pràctiques, els fenòmens de dependència i la dinàmica d'intercanvi científic. I també la nova construcció dels objectes històrics (p.e., la Mallorca contemporània) i els efectes de censura implícits en la construcció o expansió dels nous camps del saber a l'acadèmia, ben coneguts a través de l'obra de Pierre Bourdieu.

Així doncs, la primera cronologia d'aquesta recerca pretén observar en quina mesura la peculiar construcció institucional i la fortuna específica de la recepció de la historiografia acadèmica a Mallorca va determinar la manera en què començà a produir-se una estructuració de les pràctiques disciplinàries, i com això va afectar l'estudi incipient de la contemporaneïtat i la imatge de la Mallorca contemporània que els historiadors han vessat sobre la societat en les dècades posteriors.

2. LA CONSTRUCCIÓ DE LA CONTEMPORANEÏTAT HISTORIOGRÀFICA: EL CAS DE MALLORCA

La pràctica historiogràfica contemporània en la historiografia espanyola entre els anys trenta i els anys seixanta va viure dos moments de creixement accentuat, i al mig, un

²⁹ Vid. Anthony Giddens: *Consecuencias de la modernidad*, Madrid, Alianza, 2000 (versió d'Ana Lizón Ramón), pàg. 81.

moment de contracció derivat de la manipulació de la Història i dels seus usos públics que va dur a terme l'Estat que neix de l'aixecament del trenta-sis, i que va privilegiar la pràctica de la història medieval i moderna per davant de la contemporània. Els anys trenta s'estava desenvolupant un incipient procés d'especialització acadèmica. Basti comentar que en els plans d'estudis de la Universitat Central en vigor abans de la ruptura hi havia fins a vuit matèries docents pròpies de la contemporaneïtat només en la Secció d'Història.³⁰ Els plans d'estudis dels anys quaranta-quatre i cinquanta-cinc varen reduir aquest nombre a només tres: les dues històries universals i una història de l'art modern i contemporani.

Taula 1. Producció historiogràfica espanyola entre 1953 i 1965. Pesos disciplinaris percentuals

	Generalitats	Història d'Espanya	Prehistòria	Antiguitat	Història Medieval	Història Moderna	Història Contemporània	Món Hispànic
1953-1954	4,02	14,42	3,65	6,01	16,33	20,08	11,89	23,59
1955-1956	2,49	14,35	1,94	5,30	16,69	18,99	12,50	27,75
1957	2,16	14,49	2,11	4,58	14,17	18,14	13,75	30,61
1958	4,33	14,46	2,00	3,11	12,25	20,02	16,38	27,4
1959	2,56	18,29	2,70	4,63	11,93	19,78	18,35	21,77
1960	2,25	12,81	1,25	2,48	12,34	19,42	17,78	31,66
1961	2,62	9,51	0,84	2,44	8,69	14,34	13,88	47,69
1962	3,30	8,09	1,91	2,56	8,29	14,22	13,21	48,42
1963	5,87	10,43	1,35	1,93	9,34	14,31	16,22	40,55
1964	4,20	9,65	1,91	2,74	13,69	15,65	17,46	34,71
1965	3,76	10,39	2,06	5,38	10,07	15,81	21,53	31,01
Totals	3,26	12,96	2,06	4,01	12,83	17,77	15,22	31,88

Fonts: elaboració pròpia a partir de *Índice Histórico Español*, vol. I, 1953-1954 a XI, 1965

Aquesta contracció acadèmica afectà no tan sols la docència, sinó també la producció historiogràfica. La contemporaneïtat quasi va desaparèixer de les principals revistes històriques del moment, en particular, per la seva representativitat, a *Hispania. Revista Española de Historia*, la revista del CSIC, que no va publicar el seu primer article d'història contemporània fins a 1947 i que fins a la conjuntura 1968-1970 no va introduir la contemporaneïtat com a disciplina predominant.³¹ Mentrestant, va ser la *Revista de Estudios Políticos* de l'Institut homònim la que va representar un reducte per a la pràctica professional, si bé va ser essencialment un lloc comú de legitimació del Règim, en el qual varen publicar de forma majoritària professors d'Història del Dret o de les matèries històriques de la recentment creada Facultat de Ciències Polítiques i Econòmiques de Madrid.³²

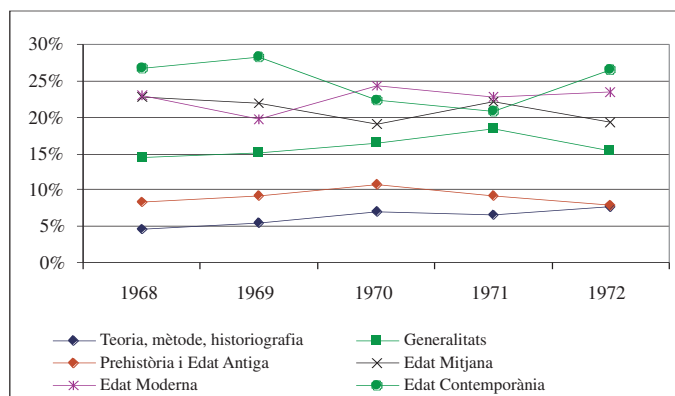
³⁰ Vid. *Anuario de la Universidad de Madrid, 1932-1933*, Universidad de Madrid, 1933, pàg. 120-124.

³¹ Vid. Celso Almuíña [et al.]: «*Hispania. Revista de Historia*. (1940-1989). Análisis y evolución de contenidos», *Hispania*, L/2, 175, 1989, pàg. 393-416.

³² Aquest procés a Gonzalo Pasamar: «La historiografía contemporánea en la postguerra española: entre el desinterés académico y la instrumentalización política» dins Gonzalo Pasamar e Ignacio Peiró: *Historiografía y práctica social en España*, Saragossa, Prensas Universitarias de Zaragoza, 1987, 63-92.

Gràfic 1. Llibres d'Història publicats a Espanya, 1968-1972.

Pes disciplinari amb ponderació geogràfica (absència de les obres americanistes)

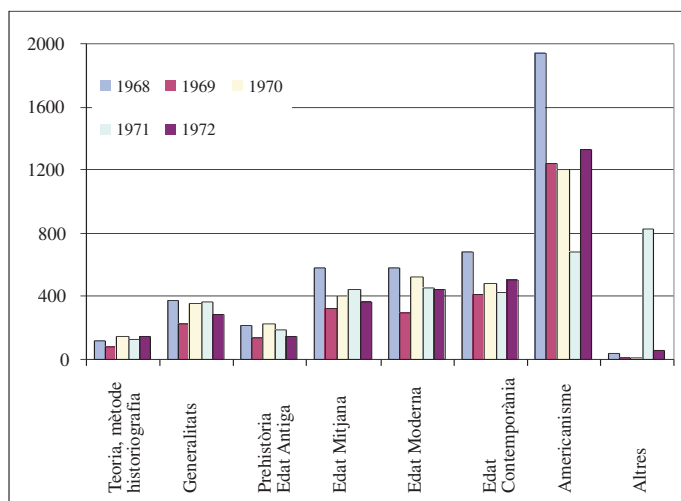
Fonts: elaboració pròpia a partir de *Índice Histórico Español*, núm. 51, xiv, 1968 a 65, xviii, 1972

La recuperació dels estudis contemporanis arreu de l'Estat a partir de la segona meitat dels anys cinquanta i el subsegüent ascens de la recerca i de la publicació contemporanista (Taula 1) va establitzar comportaments, homologables als de l'entorn europeu,³³ entorn a un quinze per cent de la producció històrica general. El gran salt quantitatiu és observat en els deu anys següents. En aquest període, la història contemporània s'imposa com a disciplina de pràctica majoritària (Gràfic 1), en un moment en què, com ha mostrat David Ruiz, creixia la producció bibliogràfica de temàtica històrica, i en què, com han estudiat Alberto Marcos i Pascual Martínez, es produeix un procés substancial de creació de noves revistes històriques amb dues característiques principals: per una banda, la seva fundació majoritària a partir d'institucions universitàries, i per altra, la seva localització descentralitzada, el que dinamità progressivament l'estructura dels circuits disciplinaris monopolitzada per l'entramat de revistes del Consejo.³⁴ En aquest context neix *Mayurqa. Miscelánea de Estudios Humanísticos* el 1968.

³³ El tractament estadístic en perspectiva comparada a Miquel A. Marín: «Historiadores locales e historiadores universitarios. La historiografía española en su contexto internacional, 1948-1965», art. cit..

³⁴ Vid. Ruiz, David: «La difusión del conocimiento histórico en la crisis del franquismo», dins Santiago Castillo [et al.] (coords.): *Estudios de Historia de España. Homenaje a Manuel Tuñón de Lara*, vol. II, Madrid, Universidad Internacional Menéndez Pelayo, 1981, pàg. 379-390 i Alberto Marcos Martín & Pascual Martínez Sopena: «Medieval, modern and contemporary Spanish historiography through Spanish periodicals and reviews», *Theoretische geschiedenis. Driemaandelijks uitgave van de Stichting Theoretische geschiedenis*, xv, 3, 1988, pàg. 279-292.

Gràfic 2: Llibres d'Història d'Espanya publicats entre 1968 i 1972 per disciplines cronològiques

Fonts: elaboració pròpia a partir d'*Índice Histórico Español*, núm. 51, xiv, 1968 a 65, xviii, 1972

Al mateix temps, l'evolució de les pràctiques històriques dins el model d'història local proposat pel *Patronato Quadrado* entra en crisi des del moment en què dos elements essencials de la recerca històrica són modificats de soca-rel: en primer lloc, la possibilitat de llegir la tesi doctoral a la pròpia Universitat, i no tan sols a la Universitat de Madrid; i en segon lloc, es comencen a percebre els resultats de les campanyes arxivístiques sota el servei del CFABA.³⁵

El primer dels aspectes no va representar una variable d'importància per a Mallorca. Universitats com la de València o Barcelona no varen dedicar cap atenció a la recerca sobre aspectes de la història de Mallorca. El 1962, sota la direcció del doctor Antonio López Gómez, Vicenç M. Rosselló Verger llegia la seva tesi doctoral amb el títol *Mallorca. El sur y sureste. Estudio geográfico*. A la Universitat de Barcelona, en canvi, entre 1955 i 1966 només trobarem tres tesines de llicenciatura, i cap de les quals amb continguts propis de la Història Contemporània.³⁶

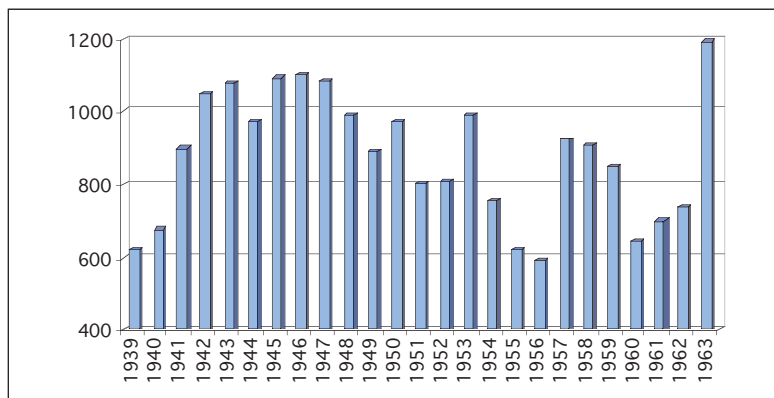
Quant al segon dels aspectes, el comportament de les visites d'arxiu a Mallorca entra de ple dins el model seguit per gairebé tots els arxius estatals de les perifèries dels districtes universitaris (gràfic 3). Els primers anys de la dècada dels cinquanta, coincidint amb les primeres millores del servei —cal recordar que a Mallorca el 1953 es crea la Casa de Cultura al carrer Ramon Llull de Palma, on s'unifica la localització dels serveis de

³⁵ Vid. una recerca des d'aquesta perspectiva dins Miquel A. Marín Gelabert: «La investigación histórica en la Universidad de Zaragoza, 1955-1970», *Actas de las II Jornadas de Historia Local de Aragón*, Saragossa, 2002, 55 pàg. en premsa.

³⁶ Són les de Bartomeu Cilimíngas, *Aportación al estudio de la Prehistoria de la Sierra de Mallorca*, el curs 1959-60; la de Guillem Rosselló Bordoy: *Las cuevas artificiales de tipo mediterráneo y su influencia en la cultura del primer bronce mallorquín*, al mateix curs; la de Francesca Colom: *El Veguer en Mallorca*, un any després; i la de Francesc Thomàs: *Los retablos de la pintura gótica mallorquina*, el curs 1964-65.

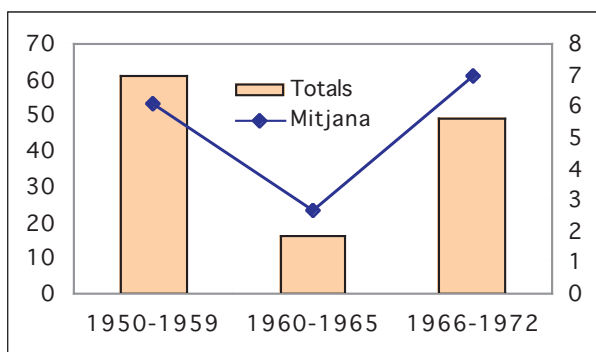
Biblioteca Pública i Arxiu Històric—³⁷ és dona un augment important de l'activitat, a partir del qual s'obre un quinquenni irregular, per retornar al creixement des del tercer terç de la dècada.

Gràfic 3. Arxiu Històric de Mallorca, 1939-1963. Assistències d'investigadors i lectors

Fonts: elaboració pròpia a partir de *Los archivos históricos españoles*. Número especial del *Boletín de la Dirección General de Archivos y Bibliotecas*, 64, 1962.

Gràfic 4. Llibres d'Història publicats a Mallorca entre 1950 i 1972

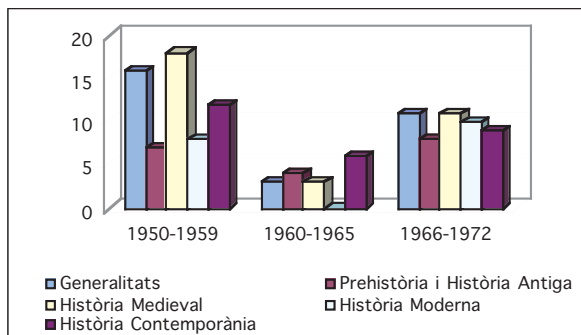
Fonts: elaboració pròpia a partir de Ramon Bassa, Jaume Bover i Pere Carlos; *Llibres editats a Mallorca (1939-1972)* i *Índice Histórico Español*, vol. I, 1953 a XVIII, 1972.

Com no podria ser d'altra forma, la recerca a l'Arxiu Històric del Regne de Mallorca durant el franquisme va enfocar-se cap a l'Edat Mitjana. Els resultats de la seva recerca històrica difícilment ultrapassaren l'àmbit dels antics territoris de la Corona d'Aragó i el BSAL, la pràctica hispanista i els Congressos d'Història de la Corona d'Aragó foren els seus principals àmbits de socialització. No és fins més tard que l'arxiu comença a rebre fons practicables per a la contemporaneïtat. Així, si prenem l'exemple de la *Guía de Investigadores* de 1960, que la Dirección General de Archivos va publicar un any més tard,

³⁷ Vid. Gerardo María Thomàs Sabater y Joaquín Ruiz Giménez *Plan de Ordenación Cultural de Baleares. Discursos pronunciados en el Estudio general Luliano en el acto de entrega de...*, Palma de Mallorca, Escuela Tipográfica Provincial, 1953, 27 pàg.

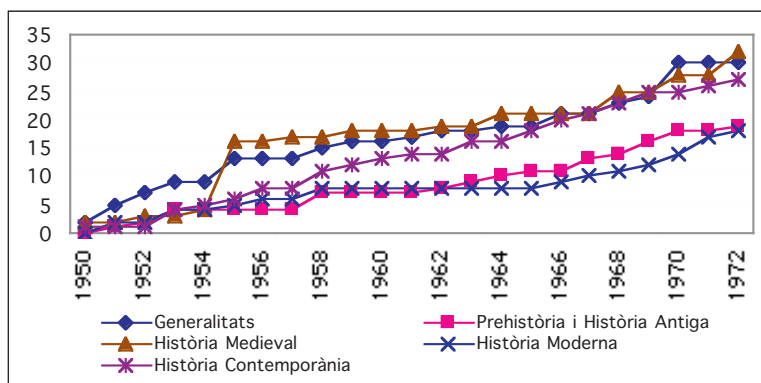
haurem d'observar l'absència absoluta de recerca contemporanista a l'Arxiu de Palma,³⁸ una situació que ha variat en gran mesura contraposada a la imatge que la mateixa font ens confia pels anys 1974-1977, en què la història dels segles XIX i XX comença a aparèixer amb força.³⁹

Gràfic 5. Llibres d'Història publicats a Mallorca entre 1950 i 1972. Disciplines i períodes

Fonts: elaboració pròpia a partir de Ramon Bassa, Jaume Bover i Pere Carlos: *Llibres editats a Mallorca (1939-1972)* i *Índice Histórico Español*, vol. I, 1953 a XVIII, 1972

Gràfic 6. Distribució cronològica de llibres d'història per disciplines, 1950-1972

Fonts: elaboració pròpia a partir de Ramon Bassa, Jaume Bover i Pere Carlos: *Llibres editats a Mallorca (1939-1972)* i *Índice Histórico Español*, vol. I, 1953 a XVIII, 1972

Aquesta evolució de la recerca es va deixar sentir en la producció bibliogràfica a Mallorca (gràfics 4 a 8), encara que hem de separar el nucli de totes dues anàlisis, perquè la

³⁸ Vid. *Guía de investigadores. Año 1960*, Madrid, Ministerio de Educación Nacional, Dirección General de Archivos y Bibliotecas, 1961.

³⁹ Vid. *Guía de investigadores en los archivos españoles. Rama de humanidades. Año 1974*, Madrid, Ministerio de Educación y Ciencia, 1975; *Guía de investigadores en los archivos españoles. Rama de humanidades. Año 1975*, Madrid, Ministerio de Educación y Ciencia, 1976; *Guía de investigadores en los archivos españoles. Rama de humanidades. Año 1976*, Madrid, Ministerio de Educación y Ciencia, 1977.

naturalesa de la recerca i de la publicació històrica determina mecanismes d'actuació ben diferents. Així, mentre la publicació de llibres té un objectiu en gran mesura mercantil i respon a la demanda de la memòria històrica del gruix de la població lectora, la recerca i la publicació de recerques disciplinars —bé en forma d'articles en publicacions periòdiques, bé en forma de monografies acadèmiques o tesis doctorals— té l'objectiu essencial de l'adquisició de mèrits acadèmics i d'inserir el seu autor en la pràctica professional, el que determina, en darrer terme, el llenguatge, l'audiència i els mitjans argumentals elegits pel professional.

Si comparam el comportament de la publicació de llibres a Mallorca amb el d'altres zones de l'Estat, dos exemples de les quals podrien ser les províncies perifèriques dels districtes de Saragossa o de València: p.e. Osca i Castelló, veurem que la seva evolució no difereix en gran mesura.

Taula 2. Tesis Doctorals d'Història i Geografia de Mallorca entre 1967 i 1978

<i>Tesis doctorals</i>	<i>Any</i>	<i>Universitat</i>	<i>Títol</i>
Barceló Pons, Bartomeu	1968	Barcelona	Evolución reciente y estructura actual de la población de las Islas Baleares
Duran Pastor, Miquel	1972	Barcelona	Repercusiones de la Revolución de 1868 en Mallorca
Rosselló Bordoy, Guillermo	1972	Barcelona	La cultura Talayótica
Ferrer Flórez, Miquel	1975	Barcelona	La evolución de la estructura de la cordillera norte de Mallorca
Moll Blanes, Isabel	1975	Complutense	La economía y la sociedad en Mallorca durante la segunda mitad del siglo XVIII: La Sociedad Económica de Amigos del País
Juan Vidal, José	1976	Barcelona	Las crisis agrarias y la sociedad en la Edad Moderna en Mallorca
Llompарт Moragues, Gabriel	1976	Barcelona	La pintura medieval mallorquina, su entorno cultural y su iconografía
Enseñat Enseñat, Catalina	1977	Complutense	Las cuevas sepulcrales mallorquinas de la Edad del Hierro
Salvà Tomàs, Pere	1978	Barcelona	Aproximación al conocimiento de la transformación del espacio rural en la Serra de Tramuntana de la Isla de Mallorca
Montaner Alonso, Pedro de	1978	Barcelona	El brazo noble mallorquín durante los siglos XVI y XVII: su estructura y base económica

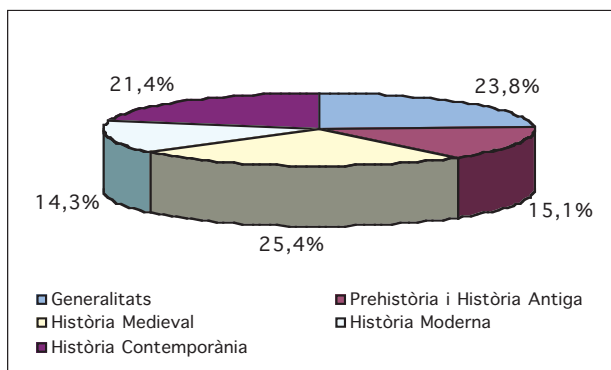
Existeix en totes un pes del contemporanisme sobredimensionat per l'existència d'un volum important de publicística contemporània a mitjan camí entre la biografia política i/o social, la interpretació d'esdeveniments del passat recent i les publicacions d'actualitat sorgides de plomes alienes als historiadors i publicades no sempre de forma regular.⁴⁰ Aquesta situació és la que explicarà que durant la conjuntura 1960-1966, en què la publicació de llibres d'història a Mallorca és mínima, algunes biografies com la de Joan Estelrich a càrrec de Joan Pons o l'estudi de Kerrigan sobre el treball de Gaudí a Palma

⁴⁰ Una de les característiques de la producció mallorquina de l'època que la diferencia d'altres zones és la gran quantitat d'opuscles i obres editats pel mateix autor.

inflin el pes de la història contemporània fins gairebé el quaranta per cent de tota la història publicada.⁴¹

En termes generals, la pràctica historiogràfica contemporània com a disciplina és gairebé inexistent a Mallorca fins a les acaballes dels anys seixanta, d'aquí que la més important aportació a la interpretació general del segle XIX des d'una perspectiva professional fos durant molt de temps, l'opuscle publicat pel jove geògraf Bartomeu Barceló el 1963 encetant les monografies de l'Obra Cultural Balear.⁴²

Gràfic 7. Evolució del pes relatiu de les disciplines històriques. Llibres publicats entre 1950 i 1972

Fonts: elaboració pròpia a partir de Ramon Bassa, Jaume Bover i Pere Carlos; *Llibres editats a Mallorca (1939-1972)* i *Índice Histórico Español*, vol. I, 1953 a XVIII, 1972

Dirigit per Bartomeu Barceló, el *Boletín de la Cámara de Comercio, Industria y Navegación* (BCOCIN) va suposar el contrapès metodològic al *Bolletí* de la SAL des del diàleg amb les ciències socials i va introduir alguns treballs de recerca sobre la contemporaneïtat mallorquina a mitjan camí entre la geografia, l'economia i la demografia. A partir dels primers anys setanta, la revista va obrir-se definitivament a la història amb les aportacions de Josep Juan Vidal, Isabel Moll, Miquel Seguí o Joana Ferragut, tots ells amb articles fruit de les seves recerques en marxa.

Aquesta estructura de la publicació, molt propera a la de les institucions locals del franquisme i pel que fa a la història contemporània, absolutament coincident amb les publicacions del *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, ens remet a una imatge de la història contemporània de Mallorca asistemàtica, plena de carències teòriques, metodològiques i interpretatives, que començaren a rescabalar-se, si bé de forma lenta i discontinua, a partir dels primers anys setanta.⁴³

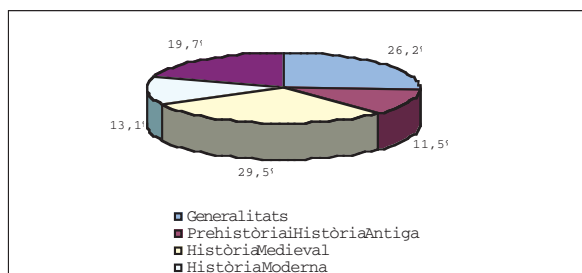
⁴¹ Quatre de les set obres publicades en el període són biografies.

⁴² Vid. Bartomeu Barceló Pons: *El Segle XIX a Mallorca*, Palma, Obra Cultural Balear (Col·lecció Monografies, 1), 35 pàg. No tractarem en aquest estudi interpretacions essencialistes de la història de Mallorca produïdes més allà de les fronteres de la professió. En aquesta direcció, emperò, vid. Josep M. Buades: «IV.5. Les reflexions sobre l'ésser col·lectiu dels mallorquins» i «IV.6. Investigació i divulgació de les ciències socials i les humanitats» dins Id.: *Intel·lectuals i producció cultural a Mallorca durant el franquisme (1939-1975)*, Palma, Ed. Cort, 2001, pàg. 445-485.

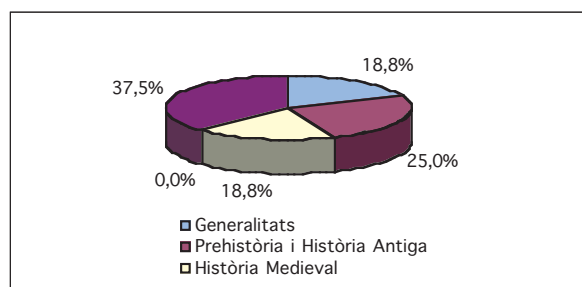
⁴³ Entre 1940 i principis dels anys seixanta, el BSAL havia publicat un 12,7% d'articles contemporanistes, essencialment biografies polítiques i de temàtica religiosa, i acumulats en la darrera dècada. Vid. Miquel A. Marín: «Estado, historiografía e institucionalización local: una primera aproximación al Patronato Cuadrado», art. cit., en particular pàgines 149-154.

Gràfic 8. Evolució del pes relatiu de les disciplines històriques

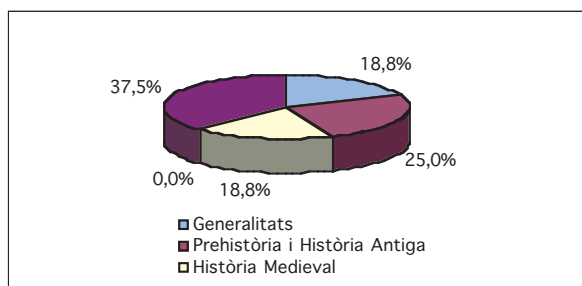
8.1. Llibres publicats a Mallorca entre 1950 i 1959

8.2. Llibres publicats entre 1960 i 1965

8.3. Llibres publicats a Mallorca entre 1966 i 1972

Fonts: elaboració pròpia a partir de Ramon Bassa, Jaume Bover i Pere Carlos: *Llibres editats a Mallorca (1939-1972)* i *Índice Histórico Español*, vol. I, 1953 a XVIII, 1972

Apareix, doncs, la secció mallorquina de la Universitat de Barcelona, i es dona inici, amb això, a un procés d'institucionalització essencial per a la normalització de les pràctiques. No es tracta tant del treball d'estructuració realitzat en la primera dècada de la secció, sinó, sobretot, en la forma en què aquesta dècada va determinar el disseny i les possibilitats de la dècada posterior. Com afirmaren en el seu moment Berger i Luckmann:

«Las instituciones implican historicidad y control. Las tipificaciones recíprocas de acciones se construyen en el curso de una historia compartida [...] Es imposible comprender adecuadamente una institución si no se comprende el proceso histórico en el que se produjo. Las instituciones, por el mismo hecho de

existir, también controlan el comportamiento humano estableciendo pautas definidas de antemano que lo canalizan en una dirección determinada, en oposición a las muchas otras que podrían darse teóricamente. Importa destacar que ese carácter controlador es inherente a la institucionalización en cuanto tal, previo o aislado de cualquier mecanismo de sanción establecido específicamente para sostén de una institución...»⁴⁴

Si recuperam en la memòria la citació que hem introduït en el primer apartat d'aquest treball, de la ploma d'Anthony Giddens, sobre els fenòmens d'ancoratge en les relacions socials, podem afirmar que el fet que fos la Universitat de Barcelona la que instal·là a Palma els estudis històrics va determinar l'evolució posterior de la disciplina a Mallorca; i en gran mesura, l'estructura d'edats i pesos acadèmics dels primers professors va determinar que la història contemporània fos relegada durant uns anys, encara que des de principis dels anys setanta, les tesis doctorals i de llicenciatura d'Història a Mallorca varen mostrar un comportament estadístic molt equilibrat (taules 2-3).

Taula 3. Tesines de llicenciatura d'Història a Mallorca, 1966-1978

	<i>Geografia</i>	<i>Prehistòria i Antiguitat</i>	<i>Edat Mitjana</i>	<i>Edat Moderna</i>	<i>Edat Contemporània</i>	<i>Altres</i>
1966	1	0	0	0	0	0
1967	0	0	0	0	0	0
1968	0	0	0	0	0	0
1969	0	0	0	0	0	0
1970	0	1	0	0	0	0
1971	0	0	0	0	1	0
1972	2	2	1	1	1	0
1973	1	0	0	0	3	2
1974	0	0	2	0	2	0
1975	0	0	1	4	2	0
1976	2	0	4	2	1	0
1977	1	0	2	2	0	0
1978	0	2	1	2	1	0
Tots	7	5	11	11	11	2

Així, dues de les deu tesis doctorals llegides abans de 1978 pertanyen als actuals catedràtics d'Història Contemporània de la Universitat de les Illes Balears, i entre les tesines, el percentatge supera el 25%. En total, tretze treballs acadèmics que, malauradament, es varen reflectir de forma escassa a la revista de la secció mallorquina (gràfics 9-12) *Mayurqa*, nascuda com una revista miscel·lània, ben aviat va ocupar l'espai reservat a les publicacions periòdiques en els processos de normalització. Per una banda, s'erigí com un lloc privilegiat del que Margaret Stieg anomenà canals de gestió comunicativa.⁴⁵ I també, ràpidament, com un nou centre de poder acadèmic. Fins a finals de la dècada

⁴⁴ Peter L. Berger & Thomas Luckmann: *La construcción social de la realidad*, Buenos Aires, Amorrortu, 1998,¹⁸ pàg. 76.

⁴⁵ Vid. Margaret Stieg: *Origin and Development of Scholarly Historical Periodicals*, Alabama, University of Alabama Press, 1986, pàg. 9.

dels setanta, *Mayurqa*, el *Bolletí* de la SAL, i a partir de 1975, *Randa*, són les úniques publicacions periòdiques destinades en part o completament a la història de Mallorca.

La pràctica de la història contemporània a Mallorca és un exemple clar de desancoratge social dins la professió. Els contemporanistes de Mallorca que comencen a treballar en la segona meitat dels seixanta i llegeixen la seva tesi doctoral en la primera meitat dels setanta parteixen de formacions extremadament diverses, i s'inclouen en nuclis de sociabilitat diferents, allunyats en la geografia acadèmica de l'Estat.

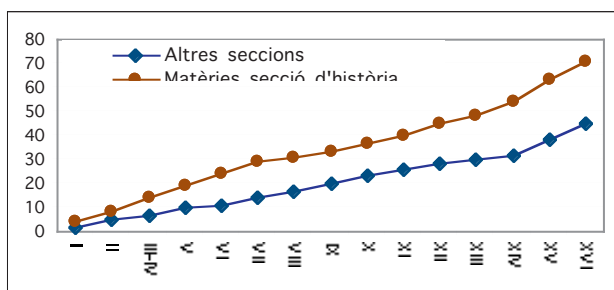
Taula 4. Professorat d'Història de la Universitat de Barcelona a Mallorca, 1974

Bartomeu Barceló Pons	Agregat «Geografia General»
Álvaro Santamaría Arández	Agregat «Història Medieval»
Guillermo Rosselló Bordoy	Adjunt Contractat «Història Antiga»
Miquel Duran Pastor	Adjunt Contractat «Història Contemporània»
Matías Bosch Durán	Encarregat de Curs «Història d'Amèrica»
Catalina Cantarellas Camps	Encarregat de Curs «Història de l'Art»
José Juan Vidal	Encarregat de Curs «Història Moderna Universal i d'Espanya»
Isabel Moll Blanes	Encarregat de Curs «Història econòmica d'Espanya»
Lorenzo Pérez Martínez	Encarregat de Curs «Paleografia»
Francisca Serra Trujillo	Encarregat de Curs «Història de l'Art Renaixentista»
Miquel Ferrer Flórez	Encarregat de Curs «Història de les Institucions Polítiques i Socials Modernes i Contemporànies»

Fonts: Universitat de Barcelona: *Anuario del curso 1974-1975*, pàg. 147-152

Gràfic 9. Revista *Mayurqa. Miscelánea de Estudios Humanísticos*, 1968-1978

Distribució cronològica dels articles

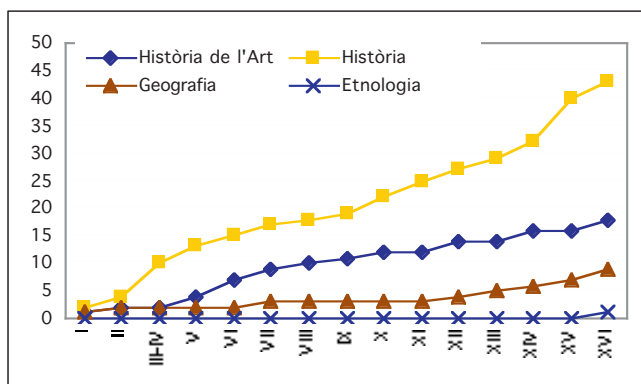

Fonts: elaboració pròpia a partir del fons de la revista, vol. I, 1968 a XVI, 1978

En el context de la nova institució, els articles de la revista varen anar progressivament derivant cap a objectes històrics. De forma particular, el primer article d'història que publica la revista en el seu primer número, a càrrec d'Álvaro Santamaría i titulat «Nueva frontera de la Historia», representa en bona mesura l'estat del pensament històric a les acaballes dels seixanta. Hom pot llegir-hi una lectura irregular de la segona generació dels *Annales* francesos. En una lectura una mica més acurada, emperò, constitueix, no podem negar-ho, un exemple clar de la distància que a Mallorca, com en molts d'altres llocs, existia encara entre la concepció de la història fruit del que Josep Fontana anomenà *exercici llibresc* i les seves pràctiques efectives desenvolupades per la recerca. A partir d'aquí, el tercer volum de la revista fou dedicat a l'anàlisi de la figura de Josep Maria

Quadrado en el CL aniversari del seu naixement. Si exceptuam aquest volum (gràfic 10), observam que no és fins cinc anys més tard, a partir del volum IX, que la Història comença a dominar de forma creixent a la revista. De fet, és en aquest novè volum,⁴⁶ en què apareix el primer article contemporanista de la revista, un estudi d'Alberto Quintana sobre l'evolució del comerç al darrer terç del segle XIX.⁴⁷ Quintana llicenciaria la seva tesi de llicenciatura aquell mateix any a la Universitat de Salamanca amb el títol *El Puerto de Palma de Mallorca*, i es doctoraria set anys després a la UIB amb una tesi geogràfica sobre *El sistema urbano de Mallorca*.

Gràfic 10. Revista *Mayurqa. Miscelánea de Estudios Humanísticos*, 1968-1978. Distribució cronològica de les matèries pròpies d'una secció d'història

Fonts: elaboració pròpia a partir del fons de la revista, vol. I, 1968 a XVI, 1978

A partir d'aquí, i fins a 1978, només es publicarien un parell d'articles més sobre història contemporània, un dels quals tractava àmpliament diverses èpoques⁴⁸ i l'altra, l'autor del qual és el mestre Tuñón de Lara, tractava sobre «Maura, el maurismo y sus élites».⁴⁹

La revista, dirigida per Fernández y González fins a 1973 i a partir d'aquest moment per Álvaro Santamaría, va mantenir en tot moment un Consell de Redacció dominat pels historiadors, però cap dels contemporanistes va participar-hi. I finalment, no hi va publicar cap d'ells, en un moment en què preparaven o acabaven de publicar la seva tesi doctoral.

La Prehistòria, l'Edat Mitjana i la Història de l'Art dominaren en tot moment. I a partir de 1974 la Història Moderna s'hi incorpora de la mà de Fernando Sánchez Marcos i Josep Juan Vidal.

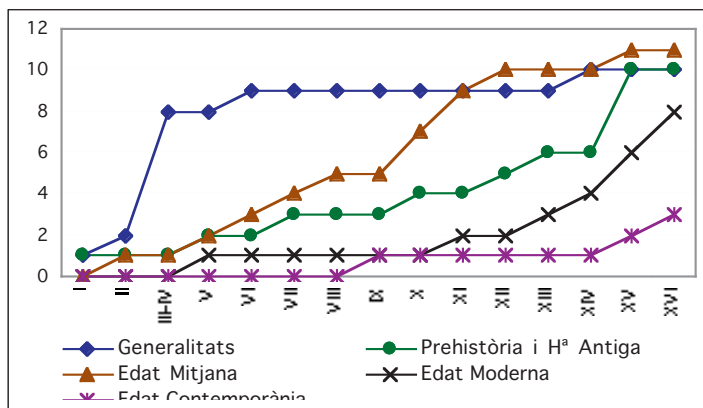
⁴⁶ Hem de tenir en compte que els treballs historiogràfics sobre la figura de Quadrado són atesos com a tals i no com a història contemporània.

⁴⁷ Vid. Alberto Quintana: «Notas para la evolución del comercio en Baleares, 1868-1886», *Mayurqa*, IX, 1972, pàg. 139-154.

⁴⁸ Vid. Gabriel Alomar Esteve: «Un precedente olvidado de la futura Universidad Balear», *Mayurqa*, XV, 1976.

⁴⁹ *Mayurqa*, XVI, 1977.

Gràfic 12. Revista *Mayurqa. Miscelánea de Estudios Humanísticos*, 1968-1978.
Distribució cronològica acumulativa dels articles d'història per períodes

Fonts: elaboració pròpia a partir del fons de la revista, vol. I, 1968 a XVI, 1978

El procés de normalització de la historiografia mallorquina previ a la creació de la Universitat de les Illes Balears va determinar una marginació inicial dels estudis contemporanis en el marc institucional. Pràcticament cap dels docents en història contemporània de la secció mallorquina de la Universitat de Barcelona no havia superat els quaranta anys el 1975, les seves trajectòries prèvies havien estat determinades per la realització d'una tesi doctoral i cap d'ells no tenia experiència docent universitària de primer nivell.

Des de la perspectiva de les possibilitats formatives, i de la sociabilitat d'especialitat, els encontres de Pau, a França, entorn a Manuel Tuñón de Lara són la fita fonamental que cohesionarà tota una generació d'historiadors espanyols de la qual la gran majoria ocupa, vint anys després, una càtedra universitària. No serà fins més endavant quan els contemporanistes espanyols passin a l'acció. En moltes de les noves universitats perifèriques la situació és la mateixa que a Mallorca, i les circumstàncies laborals manen. De mallorquins a Pau, en conseqüència, n'hi va haver pocs. El catàleg que Gerard Caussimont va introduir a l'homenatge a Manuel Tuñón de 1980 només en menciona vuit: Carme Alomar, Emilio Alonso, Bartomeu Barceló, Camilo J. Cella Conde, Francisco Díaz de Castro, Isabel Moll, Sebastià Serra i Josep Juan Vidal, cap d'ells en qualitat de ponent.⁵⁰

En definitiva, la història contemporània de Mallorca inicia el seu procés de normalització amb un retard considerable respecte d'altres disciplines molt ràpidament instal·lades en el món acadèmic mallorquí (medievalisme, prehistòria) a causa de dos factors fonamentals: per una banda, una deficient institucionalització per part de la Universitat de Barcelona, que no va afavorir de cap manera l'ancoratge social dels historiadors mallorquins, i per altra, la manca de tradició de la pràctica historiogràfica contemporanista.

Al darrer terç dels setanta això va canviant ràpidament. En aquests anys es publicaran algunes noves síntesis, en particular la part contemporània de la *Historia de Mallorca* compilada per Josep Mascaró Pasarius, se celebraran nous congressos; a

⁵⁰ Vid. Gerard Caussimont: «Diez años del "Centre de Recherches Hispaniques" de la Universidad de Pau», dins *Historiografía española contemporánea. X Coloquio del Centro de Investigaciones Hispánicas de la Universidad de Pau. Balance y Resumen*, Madrid, Siglo XXI, 1980, pàg. 25-43.

Mayurqa i el BSAL, s'hi afegiran noves publicacions com *Fontes Rerum Balearium*, i el 1981, *Estudis Baleàrics...*, però això pertany a una nova conjuntura del procés de normalització de la pràctica de la historiografia contemporània a Mallorca, que donaria fins els primers anys noranta.

En aquesta nova fase, els estudis contemporanis observaran un ràpid procés de normalització de les pràctiques, que els durà a accedir als nuclis de sociabilitat professional que marcaran l'evolució del contemporanisme arreu de l'Estat. Ben aviat es convertirà en la principal de les pràctiques professionals en el marc de la nova Universitat de les Illes Balears. Els historiadors de la Mallorca contemporània aplicaran a la construcció dels seus objectes històrics i a la programació de la recerca els avenços dels diferents sectors especialitzats en la historiografia europea, i la interpretació dels segles XIX i XX a Mallorca mostrarà canvis substancials. És el moment en què la historiografia mallorquina desenvolupa el procés d'ancoratge definitiu en les tendències historiogràfiques professionals d'Occident, certificant la recepció investigadora de teories, mètodes i línies argumentals. En darrer lloc, a partir de la meitat dels anys noranta, els ancoratges disciplinars entren en crisi. Les línies de recerca sobre les quals s'havien construït carreres acadèmiques entren en crisi o s'exhaureixen i la recerca predominant passa a respondre a objectius diferents dels de la pràctica professional de la disciplina.

En aquest treball hem intentat una primera aproximació a l'anàlisi de la primera fase d'aquest procés general. En properes publicacions intentarem analitzar-ne les dues fases següents amb l'objectiu d'oferir una imatge prou ampla i acurada de la construcció històrica de la Mallorca contemporània.